

ТУРИЗМ

УДК 911.3: 379.85

Ярослав МАРИНЯК

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. На сучасному етапі туризм розглядається як системний об'єкт дослідження, для того, щоб виявити його структуру, необхідно враховувати багатогранність внутрішніх зв'язків, а також визначити характер взаємодії із зовнішнім середовищем. Одним із істотних напрямків розв'язання цієї проблеми є дослідження туристичних підприємств (туроператорів та турагентств), які є основними виробниками та розповсюджувачами туристичної продукції. Незважаючи на численні публікації за останні роки це питання і його значення у розвитку економіки України є вельми цікавим. Саме ця стаття певною мірою заповнює цю прогалину.

Дослідження і публікації в яких започатковано розв'язання цієї проблеми. Існує багато публікацій [2,3,4,11,12,13,14] присвячених аспектам розвитку туристичної галузі, як серед економістів, істориків, соціологів, філософів, юристів, так і серед географів. Поки що жоден дослідник не зробив ґрунтовного аналізу розвитку цієї галузі з 1991 по 2005 роки. Певною проблемою викладу є досить незначне місце присвячене діяльності туристичних підприємств у останньому статистичному збірнику "Туризм в Україні. Існують лише окремі спроби вивчити ці питання (Кифяк В.Ф., Любіцева О.О., Мацола В.І., Школа І.М. та ін.). У цьому дослідженні вперше подається найповніший виклад розвитку туристичної індустрії в Україні за 1991 по 2005 роки.

Формування цілей статті. В публікації ставляться такі завдання: а) розкрити значення туристичних підприємств у розвитку туристичної індустрії країни та її регіонів; б) охарактеризувати основні складові оцінки економічної діяльності туристичних агентств та бюро подорожей; в) встановити загальноукраїнські показники діяльності та розглянути їх регіональні відмінності.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Туризм, як вид економічної діяльності, посідає особливе місце в житті України. Як соціально-економічне явище все більше набирає всіх ознак самостійної галузі національної економіки. Свідченням цього є те, що її суб'єктами виступають однорідні за призначенням та технологією виробництва товарів і послуг підприємства (туристичні бази, санаторно-курортні, туристичні агентства та бюро подорожей, готелі та інші місця для короткотермінового проживання, ресторани й аналогічні заклади, послуги залізничного пасажирського транспорту, послуги дорожнього пасажирського транспорту, послуги водного пасажирського транспорту, послуги повітряного транспорту, допоміжні послуги в галузі транспорту, здача в оренду транспортного устаткування, послуги в галузі культури, зв'язок тощо). Важливим також є вдосконалення системи управління туризмом. І нарешті, незважаючи на значну диверсифікацію, у туристичній галузі створюється однорідна за цільовим призначенням продукція.

Країна має значні об'єктивні передумови входження до найбільш розвинутих туристичних країн світу. Маючи вигідне геополітичне положення, вона володіє значним рекреаційним потенціалом: сприятливими кліматичними умовами, мережею транспортних сполучень, культурною спадщиною і розвинутою туристичною інфраструктурою. Визнаючи ці передумови та наявність всіх ознак самостійності галузі національної економіки, актуальним залишається питання виробленої чіткої державної політики у цій сфері і запровадження дієвих механізмів її реалізації.

Геополітичний чинник є найбільш динамічний, і є всі передумови стверджувати, що

незабаром Україна гідно зуміє його використати, позаяк наявні статистичні показники, стверджують лише про великі перспективи. Так, надходження з туристичних подорожей становлять понад 500 млрд. доларів США. Найбільші прибутки отримують країни Західної Європи та США. Серед п'яти найбільш відвідуваних країн світу першою є Франція, США, Іспанія, Італія, Австрія.

У 2005 році в Україні функціонувало 2067 тис. туристичних агентств та бюро подорожей. В їх основні це малі підприємства, чисельність яких не перевищувала 50 осіб.

Таблиця 1.

Туристичні агентства та бюро подорожей в Україні у 2005 р.*

Кількість туристичних підприємств, одиниць	2067
Кількість туристичних підприємств на 10 тис. населення	0,42
Кількість зайнятих у туристичних, осіб	10632
Частка зайнятих у туристичних підприємствах у загальній кількості зайнятих, %	0,050

*Складено автором за: [20.]

Порівняльний аналіз масштабів діяльності туристичних агентств та бюро подорожей можна опосередковано оцінити через суму сплачених податків. У 2005 році платежі туристичних організацій, складала 0,39 %.

Детальний аналіз економічної діяльності туристичних організацій не можливий без характеристики динаміки кількості діючих підприємств. З перших років незалежності України відбувалося стрімке зростання кількості діючих підприємств до 1776 у 1999 р. та 2148 у 2005 р. або 1,2 разів (табл.2, рис.1).

Найвищими темпами туристичні підприємства зростали у 1992 році, тобто після прийняття законів України "Про підприємництво", "Про підприємства в Україні" та інших. Динаміці підприємств сприяли пільги в оподаткуванні, які надавали підприємствам, створених громадянам, які раніше не займалися підприємницькою діяльністю, так і підприємствам, у які громадяни вносили майно, отримане після ліквідації кооперативів.

У 1993 році було скасовано податок на дохід і почав діяти податок на прибуток. Швидкий ріст кількості туристичних підприємств пояснюється активним розвитком торгово-посередницького бізнесу. Дуже велика кількість підприємців отримали ліцензію однак під дією багатьох чинників (не вміння вести бізнес, займання основному виїздом за кордон, а також не витримали конкуренції) не зуміли розгорнути свою підприємницьку діяльність.

Таблиця 2.

Динаміка кількості туристичних агентств та бюро подорожей в Україні за 1999-2005 рр.*

Роки	Кількість суб'єктів туристичної діяльності, що надавали послуги (одиниць)	Темпи зміни, %
1999	1776	+13,8
2000	2448	+8,2
2001	2652	+8,3
2002	3134	+18,2
2003	3864	+23,0
2004	3034	-21,5
2005	2148	-29,2

* Розраховано автором за: [17-20.]

З 1994 року починає окреслюватися новий період розвитку туристичної галузі, коли можливість надприбутковості практично почали вичерпуватися. Кризові явища розпочалися у 1996 році, а найбільшим складними були 1998-1999 роки. Власне ці роки не зафіксували росту діючих підприємств. Під впливом погіршення загальноекономічної ситуації в країні, посилення податкового тиску фінансова база туристичних підприємств була підірвана. Певним чином, зменшив напругу у туристичній сфері прийнятий у 1995 році Закон України "Про туризм", який визначив загальні правові, організаційні, виховні та соціально-

економічні засади реалізації державної політики в галузі туризму. Створені правові основи цим Законом, дали поштовх для становлення туризму як високорентабельної галузі економіки.

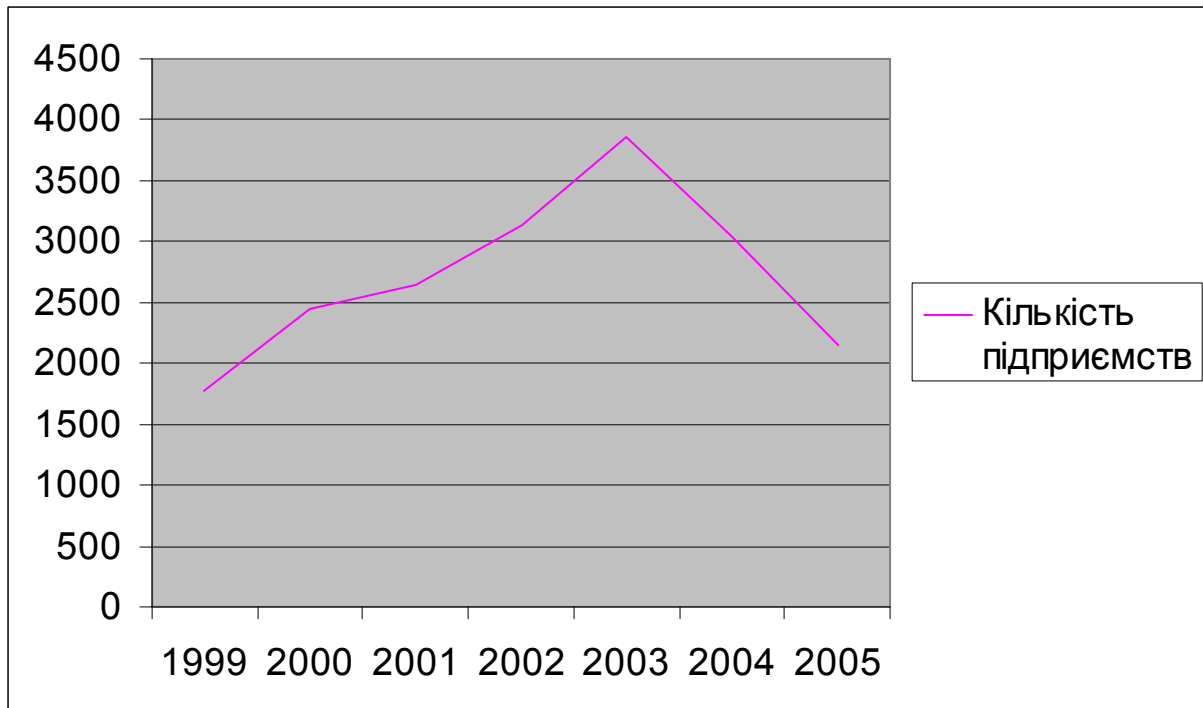

Рис. 1. Динаміка кількості туристичних агентств та бюро подорожей в Україні за 1999-2005 рр.

Гіперінфляція, повне знецінювання заощаджень населення, зростання податкових ставок банківського кредиту, що паралізувало економічну діяльність. У 1996 по 1999 роки в Україні припинили свою діяльність понад 800 підприємств.

З 2000 року починається припинення спаду туристичної активності, який характеризував попередні роки. Загальний обсяг туристичних потоків перевищив рівень 1999 року на 9 % та повернувся до рівня 1995 року, але при цьому структура потоків за напрями зазнала змін.

У 2001 році чинними були 4 173 ліцензій на туристичну діяльність, а діяли лише 2652.

Упродовж 2002 року чинними були 5 367 ліцензій на туристичну діяльність. Прозвітували лише 3 909 (72,8 %) суб'єктів туристичної діяльності. З їх числа, що звітували: фактично надавали туристичні послуги 3 134 (58,4 % чинних ліцензій); не надавали туристичні послуги (подали звіти з "нульовими" показниками) 775 підприємств (14,4% чинних ліцензій), в т.ч. 205 підприємств м. Києва, 128 - АР Крим, 70 – м. Севастополя; 45 – Харківської, 45 – Львівської, 44 – Одеської областей; решта 238 припадає на інші 21 регіон України.

Не подали звіти 1 458 суб'єктів туристичної діяльності (27,2 % чинних ліцензій). Найбільша їх кількість у м. Києві - 446, АР Крим – 275, в областях Одеській – 217, Дніпропетровській -92, Херсонській – 77, Донецькій – 71, Львівській – 65.

Упродовж 2003 року туристичну діяльність провадили 3,9 тис. суб'єктів туристичної діяльності, що на 23 % більше ніж у 2002 році.

Упродовж 2004 – 2005 років спостерігається тенденція, щодо зменшення кількості підприємств, що певним чином можна пояснити їхньою підвищеною відповідальністю перед туристами, а також прийняттям нової редакції Закону України "Про туризм". Свідченням цього є Стаття 15. Фінансове забезпечення відповідальності туроператора та турагента.

З метою забезпечення прав та законних інтересів громадян — споживачів туристичних послуг туроператор та турагент зобов'язані здійснити фінансове забезпечення своєї цивільної відповідальності (гарантією банку або іншої кредитної установи) перед туристами.

Встановлено мінімальний розмір фінансового забезпечення туроператора має становити суму, еквівалентну не менше ніж 20 000 євро. Розмір фінансового забезпечення туроператора, який надає послуги виключно з внутрішнього та візного туризму, має становити суму, еквівалентну не менше ніж 10 000 євро. Мінімальний розмір фінансового забезпечення турагента має становити суму, еквівалентну не менше ніж 2 000 євро.

Таким чином, на арені залишилися туристичні підприємства, що мають стабільні фінансові показники.

Таблиця 3.

Туристичні агентства та бюро подорожей у 2005 р.*

	Кількість туристичних підприємств, одиниць	Кількість туристичних підприємств на 10 тис. населення	Кількість зайнятих у туристичних підприємствах осіб	Частка зайнятих у туристичних підприємствах у загальній кількості зайнятих, %
Україна	2148	0,42	10632	0,050
АР Крим	566	2,69	3240	0,4190
Вінницька	14	0,08	99	0,012
Волинська	37	0,35	102	0,027
Дніпропетровська	72	0,20	291	0,017
Донецька	133	0,27	434	0,020
Житомирська	20	0,16	60	0,011
Закарпатська	50	0,39	236	0,046
Запорізька	81	0,41	321	0,038
Івано - Франківська	82	0,56	232	0,044
Київська	20	0,11	43	0,006
Кіровоградська	10	0,08	116	0,025
Луганська	48	0,18	114	0,011
Львівська	126	0,47	570	0,050
Миколаївська	36	0,28	162	0,028
Одеська	179	0,72	997	0,092
Полтавська	43	0,25	114	0,015
Рівненська	40	0,34	44	0,008
Сумська	18	0,14	62	0,010
Тернопільська	63	0,55	157	0,033
Харківська	96	0,33	392	0,029
Херсонська	31	0,26	101	0,020
Хмельницька	28	0,19	110	0,015
Черкаська	19	0,13	140	0,023
Чернівецька	88	0,94	249	0,063
Чернігівська	19	0,15	92	0,016
м. Київ	212	0,80	1912	0,145
м. Севастополь	17	0,44	196	0,112

* Розраховано автором за: [17-21.]

Рівень розвитку туристичного бізнесу, що вимірюється загальноприйнятим у розвинених країнах показником кількості туристичних підприємств на 10 тис. осіб населення (деякі автори використовують показник 1 тис. осіб населення), очевидно недостатній (табл. 3.). Так, у 2005 році на 10 тис. осіб населення в Україні припадало – 0,42. За кількістю туристичних підприємств середнє значення по країні перевищує лише вісім адміністративних одиниць, а саме АР Крим - 2,69 (туристичних агенцій та бюро подорожей на 10 тис. осіб населення), що перевищує загальноукраїнські показники у 6,4 разів, м. Київ – 0,80 та в м. Севастополі – 0,44, в областях Чернівецькій – 0,94, Одеській – 0,72, Івано-Франківській – 0,56, Тернопільській – 0,55, Львівській - 0,47. Низькими ці показники є у областях Чернігівській – 0,15, Сумській – 0,14, Черкаській – 0,13, Кіровоградській – 0,08, Вінницькій – 0,08, що 5,2 разів менше ніж у

середньому по Україні.

Амплітуда коливання між максимальним і мінімальним значенням: за абсолютними показниками – АР Крим – 566 та Кіровоградська область – 10 (середнє значення 79,5); за відносними – АР Крим – 2,69 та Вінницька область - 0,08.

Кількість зайнятих у туристичних підприємствах України становить 10 632 осіб. Середній показник по країні складає – 393,7 особи. Це значення перевищують п'ять адміністративних одиниць, а саме АР Крим – 3240 осіб, що 3,3 разів більше загальноукраїнського показника, м. Київ – 1912, в областях Одеській – 997, Львівській – 570, Донецькій – 434, не дотягує Харківська – 392. Низькими ці показники є у областях Вінницькій – 99, Житомирській – 60, Сумській – 62, Рівненській – 44, Київській – 43, що 9,2 разів менше ніж у середньому по Україні.

Частка зайнятих у туристичних підприємствах у загальній кількості у % по Україні становить – 0,050. Це значення перевищують п'ять адміністративних одиниць, а саме АР Крим – 0,4190 %, що 8,4 разів більше загальноукраїнського показника, м. Київ – 0,145, в областях Одеській – 0,092, Чернівецькій – 0,063. Низькими ці показники є у областях Вінницькій – 0,012, Житомирській – 0,011, Луганській – 0,011, Сумській – 0,010, що 4,0 разів менше ніж у середньому по Україні.

Амплітуда коливання між максимальним і мінімальним значенням: за абсолютними показниками – АР Крим – 3240 та Київська область – 43 (середнє значення 393,7); за відносними – АР Крим – 0,4190 та Сумська область - 0,010.

Про несприятливий стан функціонування туристичного бізнесу свідчить також значний розрив між зареєстрованими і діючими підприємствами. Це можна пояснити тим, що на початку ринкових перетворень не кожний підприємець міг пристосуватися до нових умов господарювання, тому спостерігається застій щодо ефективності розвитку туристичного бізнесу. Перша хвиля підприємців України не була підготовлена до труднощів і невизначеності економічної ситуації перехідної економіки. Більшість з них займалася лише проблеми міграції (нелегального виїзду), що приносило значні прибутки, а не туризмом. Переважно вони функціонували не більше року і не звітували статистичним органам. Також велика розбіжність між діючими та зареєстрованими туристичними підприємцями за період 1993-1996 рр. дає підстави стверджувати, що підприємці переоцінили свої можливості функціонування в умовах економічної нестабільності.

З 2000 року в розвитку туристичного бізнесу в Україні спостерігаються позитивні процеси, які характеризують наближення реально функціонуючих туристичних агентств та бюро до кількості зареєстрованих. А це свідчить, про те, що зростає рівень адаптованості до роботи в нових умовах. У 2004 – 2005 рр. кількість діючих підприємств зменшується, їх частка до зареєстрованих досягає 76,7 %. Наслідками таких процесів є зростання кількості подорожуючих. Однак за рахунок туризму поки що не вдалося розв'язати проблеми зайнятості й безробіття населення.

Туризм, за визначенням, прийнятим Всесвітньою туристичною організацією (ВТО),- це діяльність осіб, які здійснюють поїздки і перебувають у місцях, що знаходиться за межами їх звичайного середовища на термін від 24 години до одного року, з будь-якого метою, але без здійснення діяльності, що оплачується з джерел, які знаходяться у місці відвідування.

Таке визначення дещо відрізняється від традиційного розуміння туризму як поїздки виключно з пізнавальною метою, або на відпочинок.

Необхідність розширити поняття туризму за його традиційні межі було викликано ростом інтенсивності сучасних міжнародних в'їзних – процесів та глобалізацією їх впливу на економіки держав світу.

Велика кількість в'їзних та виїзних потоків відвідувачів тягне за собою мільйонні обсяги обігу коштів, спричинені споживанням різноманітних послуг та товарів, пов'язаних із організацією та здійсненням поїздок.

Упродовж 2005 року Україну з метою туризму (за класифікацією ВТО) відвідало 17,6 млн. іноземних громадян, що у 2,7 разів більше, ніж у 2000 році, а кількість громадян України, які виїжджають за кордон, становила 16,5 млн. (відповідно на 23 % більше).

Більшість туристів (чотири з п'яти) віддають перевагу приватним туристичним подорожам. Заслугує на увагу те, що починаючи з 2001 року частка іноземних громадян, які відвідали Україну в якості організованих туристів зростає (з 6% до 12% у 2005 році), а відповідна частка громадян України скорочується (з 14% до 10%).

Значна кількість подорожуючих знаходиться у сфері уваги суб'єктів туристичної діяльності. Так, у 2005 році послугами понад 2,8 тис. туристичних організацій України скоротилося на 1,8 млн. туристів.

Кількість іноземних туристів, обслугованих туристичними організаціями України, порівняно з 2000 роком зменшилась на 14%, а відповідна кількість громадян України, які виїхали за кордон, збільшилась майже у 2 рази.

Основною метою подорожей для усіх категорій туристів залишається дозвілля та відпочинок: 1197 тис. осіб, або 66% загальної кількості туристів у 2005 році.

Цікаво, що на закордонному відпочинку українського туриста знають як людину з грубим гаманцем. Для прикладу, у 2005 році 80% усього продажу путівок на відпочинок у Туреччині припадає на п'ятизіркові готелі, 12-15%-на чотиризіркові і зовсім небагато – на тризіркові.

Основні фінансово-економічні показники діяльності туристичних організацій за 2000-2005 рр. показано у табл. 4.

Таблиця 4.

Обсяг наданих туристичних послуг за період 2000-2005 рр., тис. грн.*

Роки	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Обсяг наданих туристичних послуг, тис. грн., у т.ч.	803600,7	1206668,2	1386132,3	2093160,7	2138724,8	2759754,2
іноземним туристам	241281,7	295061,8	345588,9	452283,7	450517,4	409633,2
туристам, виїжджали за кордон	186372,2	369777,7	373727,2	585454,4	912547,3	1304599,2

* Розраховано автором за: [19.]

Отже, прямої залежності між кількості туристичних підприємств і обсягами наданих туристичних послуг за період 2000-2005 рр. немає. Незважаючи на стрибкоподібний характер зміни кількості туристичних підприємств і їх економічна діяльність має спокійніший характер. Це пояснюється щорічним зростанням цін на туристичні послуги, а інколи і перевищення відносно зарубіжних аналогів.

Література:

1. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристичні ресурси України: методологія та методи аналізу, термінологія, районування. – К.: ВПЦ “Київ. ун-т”, 2001. – 395 с.
2. Боруцак М. Стратегія розвитку туристичного регіона: теорія, методологія, практика. – Минск: БГЭУ, 2002. – 166 с.
3. Волков Ю. Ф. Введение в гостиничный и туристический бизнес. - М.: Феникс, 2003. - 348 с.
4. Герасименко В.Г. Основы туристического бизнеса. — Одесса: Черноморье, 1997. — 187 с.
5. Гирбут А.В., Мезенцев А.Г. Курортно – рекреационное хозяйство (региональный аспект). – М.: Наука, 1991. - 94 с.
6. Гнатюк М.Р. Закон України ”Про туризм”: Постатейний коментар. – К.: Видавничий Дім ”Ін Юре”, 2006. – 200 с.
7. Державна програма розвитку туризму на 2002 – 2010 року / Затверджено постановою Кабінету Міністрів від 29 квітня 2002 року, № 583.

8. *Свєдокименко В.К.* Регіональна політика розвитку туризму (Методологія формування, механізми реалізації). Чернівці: Прут, 1996. – 288 с.
9. Закон України "Про туризм" // Офіційний вісник України. Щотижневий збірник актів законодавства. - К.: 2003.- №50.- С.34-56.
10. *Зорин И.В. и др.* Туризм и отраслевые системы. Менеджмент туризма. – М.: Финансы и статистика, 2001. – 272 с.
11. *Кифяк В.Ф.* Організація туристичної діяльності в Україні. – Чернівці: Книги – XXI, 2003. – 300 с.
12. Курортні ресурси України. – К.: ЗАТ "Укпрофздоровниця", "ТАМЕД", 1999. – 344 с.
13. *Любіцева О.О.* Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти). – К.: Альтерпрес, 2002. – 436 с.
14. *Мацола В.І.* Рекреаційно – туристичний комплекс України. – Львів: НАН України, Ін – т регіональних досліджень, 1997. – 259 с.
15. Правове регулювання туристичної діяльності в Україні: Збірник нормативно правових актів / За заг. ред. проф. В. К. Федорченка. – К.: Юрінком Інтер. 2002. –640 с.
16. Санаторно – курортне лікування, організований відпочинок та туризм в Україні: Статистичний бюлетень. – К.: Державний комітет статистики України, 2002. – 68 с.
17. Статистичний бюлетень "Туризм в Україні" 2000. – К.:, 2001. 43 с.
18. Статистичний бюлетень "Туризм в Україні" 2002. – К.:, 2003. 41 с.
19. Статистичний бюлетень "Туризм в Україні" 2003. – К.:, 2004. 41 с.
20. Статистичний збірник "Туризм в Україні" 2005. – К.: Державний комітет статистики України, 2006. - 184 с.
21. Статистичний щорічник України за 2005 рік / За ред. О.Г.Осауленка. К.: Техніка.-2006. - 598 с.
22. *Школа І.М.* та ін. Менеджмент туристичної індустрії: Навч. посіб. / За ред. проф. І.М.Школи. – Чернівці, 2003. – 596 с.

Summary:

Jaroslav Maryniak. SOCIO-ECONOMIC ANALYSIS OF DEVELOPMENT OF TOURIST INDUSTRY OF UKRAINE.

The problems of becoming and development of tourist business are considered in Ukraine for the period 1991-2005 years. The periods of getting up and abbreviation of amount of tourist agencies and travel agencies are selected.

УДК 379.85 (075.8)

Надія СТЕЦЬКО

ТУРИСТИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ В КОНТЕКСТІ СВІТОВОГО ДОСВІДУ ТА УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Туристична термінологія досить швидко змінюється, відображаючи стрімкі зміни які відбуваються у формування суспільних відносин та туризму. Туризмологія як науковий напрям проходить процес свого становлення, тому понятійно-термінологічний апарат зазнає істотних змін.

Туристична термінологія знайшла своє відображення у працях [4;9;12;15]. Проте це питання вимагає детального вдосконалення. У цьому дослідженні автор зуміла вперше розглянути широкий спектр проблем термінології.

У публікації ставляться такі завдання: а) розглянути основні групи суб'єктів, що описують сферу цієї діяльності; б) з'ясувати основні поняття туризму та їх трактування у США; в) простежити динаміку статистичного визначення туризму; г) уніфікувати класифікації туризму за формами і видами туризму; д) простежити основні поняття туризму за українським законодавством.

У туризмі взаємодіють різні групи суб'єктів, що описують сферу цієї діяльності. Умовно їх можна поділити на такі види:

1. Туристи – особи, які відчувають різні психологічні й фізичні потреби, природа яких визначає напрямки і види людської участі у туристичній діяльності.

2. Організації, що надають туристам товари і послуги – це підприємці, для яких туризм є джерелом отримання прибутків.

3. Місцеві органи влади - для яких туризм є важливим чинником економіки.